

FELSŐOKTATÁS A REGIONALITÁS TÜKRÉBEN

KHADEMI-VIDRA ANIKÓ – ILLÉS PÉTER

HIGHER EDUCATION WITHIN THE CONTEXT OF REGIONALITY

Abstract

In the study below we examine the approach of English literature on institutions of higher education – within the context of regionalism. We aim to introduce the foundation and development of such universities through descriptive and empirical methods, and also to present the interactions of the potential role of higher education institutions in the development of the region, and the other way round. The literature has been explored with the help of internet databases and search engines: primarily, the search engine [1] of the Taylor & Francis Group, and the ERIC database [2] have been applied.

Keywords: higher education, region, university, case study, campus

Bevezetés

A regionálisan szerveződő egyetemek, főiskolák „speciális” funkciójú, szerkezetű intézmények, amelyeknek a létrejötte szorosan kapcsolódik a felsőfokú oktatás központi költségeinek csökkentéséhez. Az oktatás/képzés profilja szempontjából többnyire egy, a helyi igényekhez, elvárásokhoz alkalmazkodni képes szakképzést hoznak létre poszt-szekunder- (harmadfokú-) alternatív képzés keretében, míg intézményileg gyakran egy – elsősorban – gazdaságilag-pénzügyileg integráló szerepet betöltő, nagyobb felsőfokú anyaintézményhez kapcsolódnak (ALTBACH, P. G. 1999; COHEN, A. M. 1996). A régiók felismerték, hogy az önfejlesztés fontos eleme az oktatás. E fejlődés egyik eredményeként a régió elvárásaihoz, igényeihez alkalmazkodó felsőfokú képzések jöhetnek létre, ugyanakkor az állam is ösztönző szerepet vállalhat az egyetemek gazdasági kapcsolatának kialakításában (HARLO, M. 2002). A következő nemzetközi esettanulmányok jól megvilágítják azokat a szerteágazó, egyszerre több dimenzióban és egész más megközelítésben létrejövő folyamatokat, melyeknek nagyon fontos szerepük van a régió és az egyetem fejlesztésében. Írásunkban azt vizsgáljuk, hogy az angol nyelvű szakirodalmak hogyan értelmezik – a regionalitás kontextusában – a felsőoktatás intézményeit. Leíró és felderítő megközelítésünkben bemutatjuk ezeknek az egyetemeknek a kialakulását, fejlődését és azt a kölcsönhatást, amelyben a régió fejlesztésében egy felsőoktatási intézmény szerepet játszhat.

Regionális egyetemek, főiskolák nemzetközi esettanulmányai

A németországi kutatások a Berufsakademie rendszerét vizsgálják. (Angol megfelelője a Polytechnics = műszaki/ipari/kereskedelmi szakiskola, technikum). Ezek az intézmények helyi, regionális szinten szerveződnek és igen erős hatást fejtenek ki a munkaerőpiacra. Egyik fontos célkitűzésük, hogy helyben próbálják megtartani a végzett hallgatókat. A képzések profiljai az üzleti, kereskedelmi, gazdasági, banki igazgatásba és a mérnöki képzésbe illeszkednek. A németek célja elsősorban az, hogy a képzésben részidőben résztvevő hallgatók egy, az egyetem és a főiskola mellett harmadik lehetőségként létrejövő, minőségi felsőoktatásban részesüljenek (NEUSEL, A. – TEICHLER, U. – WINKLER, H. 1993).

Egy ír tanulmány regionális perspektívából vizsgálja a diplomások elhelyezkedéseinek esélyeit. Kiemeli, hogy a közelmúltban létrejött regionális intézmények új dimenziókat nyithatnak a felsőoktatás kutatásában. Az 1991-ben Észak-Írországból elvégzett empirikus felmérés és elemzés a következő kérdést veti fel: A regionális felsőoktatási intézmények ott maradásra vagy esetleg – a későbbi képzés és elhelyezkedés lehetőségeit figyelembe véve – elvándorlásra készítetik-e a tanulni vágyókat? Az eredmények azt mutatták, hogy azok, akik az elvándorlás mellett döntöttek, többnyire vallási és a társadalmi osztályukkal összefüggésbe hozható okok miatt tettek így, de a választott régió munkaerő piaci lehetőségeit minden válaszoló szem előtt tartotta. (A felmérésből kiderült, hogy akik visszatértek a diploma megszerzése után, kevesebbet keresnek, mint akik a helyi egyetemet választották.) Összességében azt állapították meg, hogy a választott egyetem térségi körzetében történő elhelyezkedés javít a kereseteken (MCGREGOR, P. 2002).

Az angol tanulmány a felnőtt fizikai dolgozók felsőoktatásban való jelenlétén keresztül kapcsolja össze a lifelong szemléletét a „kenyérkeresés” tevékenységével. A szerzők Merseyside sajátos kontextusában mutatják be a munkás réteg kulturális, gazdasági szerepeit, a felsőoktatás irányába megfogalmazott elvárásait és az általuk képviselt réteg felsőoktatásra gyakorolt hatásait. Az összefoglaló praktikus tényezőket is figyelembe vesz, többek között a vizsgált réteg „kenyérkereső” attitűdjeit, a család és a megélhetés érdekében létrejött seftelés tevékenységét is. A tanulmány felvázolja az angol egyetemeken tanuló középkorú hallgatóság helyzetét, s azt a javaslatot teszi, hogy az egyetem intézményének is változnia kell, ha részvételi környezetet szeretne biztosítani a szóban forgó réteg számára. Ugyanis ez az a réteg, amely a leginkább képes profitálni a lifelong learning-ből (MARKS, A. 2000).

A dél-afrikai példa a technikumok kérdését és a felsőoktatás szerkezet-átalakítását érinti. A tanulmány a technikum-rendszert vizsgálja, különös tekintettel annak néhány belső jellemvonására, sajátos felsőoktatásbeli szerepére. A felsőoktatás fejlesztésért dolgozó új Nemzeti Testület számol a technikumok intézményeivel. Kimutatták, hogy a beiratkozott hallgatók aránya 1:3 az egyetem javára, és a beiratkozott 100 000 hallgató majdnem fele a Technikon (Dél-afrikai Köztársaság) távoktatási rendszerében tanul. Az elmúlt tíz év tapasztalata ugyanis azt mutatja, hogy a technikum természettudományi és műszaki tárgyai, tudományai már nem annyira keresettek, s ezért inkább intézeti formában jelennek meg. Ugyanakkor a bevezetett felsőoktatási reformban a felsőoktatási intézmények előre szabályozott, különböző társadalmi rétegeket megcélzó megosztottsága is kudarcot vallott. Ami a hallgatóságot illeti, nők és afrikai őslakosok nem igazán kapcsolódnak be az ilyen jellegű képzésbe, a technikumok tanáraiknak felkészültsége pedig nem éri el az egyetemi oktatókéét. A felsőoktatással foglalkozó kiadványok az egyetem-technikum-műszaki főiskolák síkjait kapcsolják össze, és a fejlesztésben kiemelik a műszaki terület és a természettudomány fontosságát (COOPER, D. 1995).

HASSINK (2002) tanulmánya a regionális fejlesztést támogató rendszerek legújabb trendjeit írja le Németországban és Kelet-Ázsiában. Az 1990-es évek elejétől egy olyan hangsúlyváltás figyelhető meg az ipari társadalmakban, amely a csökkenő regionális egyenlőtlenségek felől indul meg – a regionális fejlesztést támogató rendszereken keresztül – a belföldi kis- és középvállalkozások irányába. A fejlesztést támogató rendszereket úgy definiálhatjuk, mint azon aktív kooperatív szervezetek csoportját, amelyek erősítik a közép- és kisvállalkozások fejleszthetőségét. Ezek három nagyobb területet fednek le, valamint biztosítják a legfontosabb általános információkat, technológiai tanácsadással szolgálnak:

- a technológiákat alkalmazó kis- és középvállalkozásoknak,
- felsőoktatási intézményeknek,
- állami kutatást végző intézeteknek.

Ezekon a területeken azért hoztak létre tanácsadó szervezeteket, hogy főként a kis- és középállalkozások innovatív problémáinak a megoldásában segédkezzenek. A segítségadás módja egyszerű: vagy közvetlenül a vállalkozásoknak adnak tanácsokat, vagy a fent említett területeket képviselő, megfelelő szervezetekhez ajánlják be őket. Ezek a szervezetek nemzetköziek, belföldiek vagy regionálisak lehetnek. A tanulmány célja, hogy bemutassa a német-dél-ázsiai, japán-dél-koreai példákat, oly módon, hogy mindkét párosításban olyan eszközöket kapcsol az egyes országokhoz, melyeket azok a regionális gazdasági fejlődésükbe, regionális szervezeti alapegységeikbe ültettek be. A legfontosabb cél pedig az, hogy a régió képessé váljon az innovációt segítő irányelvek koordinálására. Az egyes régiókban vezető szerepet játszanak az ún. Kutatóegyetemek, melyek tudásmag-centrumként ötvözik a térség kiváló minőségű oktatási, képzési, tehetséggondozási (Doktori Iskolák) kezdeményezéseit, innovatív K+F tevékenységeit, nemzetközi törekvéseit. Ezek az intézmények „magukba szippantják” a humánerő elit rétegét, kialakítva ezzel a minőség egyik legsarkalatosabb védjegyét. A tanulmány ugyanakkor fontos következtetésként állapítja meg, hogy az országok hasonlóságot mutatnak a regionális fejlesztést támogató rendszerek irányelveinek kijelölésében, de különböznek regionális beágyazottságukban és a régiók irányelveket koordináló képességében. Az írás továbbá taglalja, hogy azokban az országokban, ahol a régiók képesek területi fejlesztéseiket a magasabb szintű fejlődési rendszerbe integrálni, ott a regionális fejlesztés tendenciája nagyobb lesz, mint azokban az országokban, ahol hiányzik ez a képesség, lehetőség. Az eltérő koordinációs lehetőségek egyik oka az lehet, hogy a megvizsgált országok politikai irányelvei/adminisztratív hálózatai eltérőek (Németország kontra Dél-afrikai Köztársaság). Továbbá meghatározó, eltéréseket indukáló tényezők lehetnek még:

- A fejlesztési irányelvek időbeli lemaradásai az egyes országok között
- Az adott régióban található kis és középállalkozások közötti eltérések
- Nemzetközi együttműködést támogató rendszerek hiánya
- A régió politikai vezetőinek hozzáállása
- A közösségi erő, hit, összefogás mértéke
- Az országok eltérő területi kiterjedése (HASSINK, R. 2002)

A new hampshire-i műszaki közösségi főiskola (NHCTCS) története a II. világháború idejére nyúlik vissza. 1945-ben ugyanis egy G. I. Bill nevezetű veterán katona két technikumot (szakiskolát/szakközépiskolát) alapított. Az elmúlt félévszázad során ebből a két intézményből az NHCTCS hét poszt-szekunderiális egységet magába foglaló hálózattá nőtte ki magát, illetve négy főiskola hét campusát egyesítette. Az intézmények egyre nagyobb és tapasztaltabbá váltak, akkreditálták őket, teljesítették küldetésüket, s olyan programokat is beindítottak, melyekből a végzett hallgatók közvetlenül kerülhetnek az egyetemekre. Az elkövetkezendő négy év további célja, hogy a kiforrott intézményrendszer az összes new hampshire-i lakos számára még több és érezhetőbb profitot termeljen a gazdasági, a társadalmi és a beruházási fejlesztések segítségével (DUBOIS, G. 1999).

A Weber-féle tanulmány a regionális kutatások egyik legújabb módszerét a vidéki öko-rendszer menedzsmentet, mint új környezeti mozgást mutatja be. A százával létrejött vidéki öko-rendszer menedzsmentek ösztönözték az Amerikai Egyesült Államokat arra, hogy felfigyeljen erre az újfajta környezeti mozgásra, mely szembe helyezkedik a létező természeti források és a vidéki intézetekkel szemben támasztott alapvető előítéletekkel. A cikk a vidéki öko-rendszer menedzsmentet kvalitatív rendszerként állítja szembe a megszokott környezeti mozgásokkal, és alapvetően más felfogású megközelítésben értelmezi a környezeti problémák vizsgálatában. Az öko-rendszer menedzsment a decentralizációra, az együttműködésre, az állampolgári aktivitásra és azokra a holisztikus kutatásokra épít,

melyek szimultán módon fogják össze a környezetet, a gazdaságot, a közösséget. Az öko-rendszer menedzsment a három fő amerikai mozgáshoz kapcsolódik:

- a védelemhez,
- a párbeszédhez,
- és számos jelenbeli dimenzióhoz: gondolkodáshoz, preferált intézetekhez, társadalmi mozgásokhoz, tudományos megközelítésekhez, technológiához. Bár az öko-rendszer menedzsment megközelítési módjai közül nem mind új (gyakori a régi tapasztalatok átvétele), mégis azt mondhatnánk, hogy ereje egyre inkább az új ötletek új megközelítéseiben van, és ezt az egészet egy sajátos dinamikájú, mozgású tudományban ötvözi egyé (WEBER, E. 2000).

A piac szerkezetének vizsgálata egy új, érdekes eleme a felsőoktatásról folytatott diskurzusnak. Fontosságát valóságos és komoly folyamatok indukálták: forrásjövendelmek/kiutalások teljesítményalapú modelljeinek a fejlesztése, intézményközi versenyek, eredményes menedzsment struktúrák és a felsőoktatás „privatizációja”. Ezek a folyamatok részben a felsőoktatás finanszírozására is kihatnak, az intézményeknek ellenőrző funkciójuk van. Ebben a kontextusban négy esettanulmány vizsgálja meg a következő részleteket:

- alapítványi szabályzat,
- külső források mobilizációja,
- tandíj bevezetése,
- a felsőoktatás magánintézményinek létrehozása (WEILER, H. 2000).

New Jersey állam 1994-ben drasztikus változást eszközölt felsőoktatási rendszerében: megszüntette az állami felsőoktatási testületet, amely 30 éven keresztül látta el az egész államban a felsőoktatás koordináló testületének szerepét. Milyen hatással van ez a helyi főiskolákra? A 19 főiskolának sokkal nagyobb lett a szabadsága az intézményen belül, sokkal gyorsabban és hatékonyabban tudnak reagálni a helyi igényekre. Ezzel egy időben a főiskolák vezetői és kuratóriumi nagyobb szükségét látták az állami szintű önkéntes koordinálásnak. Például a politika területén a főiskolák egyesülve léptek fel az állam felé a finanszírozás és a jogszabályok területén. Ennek eredményeképpen jelentős emeléseket ért el a főiskolák állami támogatásában. Gyors és jelentős növekedésen mentek keresztül a főiskolák az utóbbi 25 évben. Ennek eredményeképpen az államban a diploma nélküli hallgatók fele ezekben az intézményekben tanul. 1994-ben a felsőoktatást átszervező törvény jelentősen megváltoztatta a helyi politikai kereteket. Röviden, csökkentette az állami szabályozást és nagyobb intézményi szabadságot teremtett (NESPOLI, A. 1999).

Az 1990'-es években a hazai felsőoktatási szféra is jelentős változáson esett át. Ennek eredménye lett az alapítványi és magán főiskolai hálózat kiépülése a piac igényeihez alkalmazkodva. Napjainkban ezek folyamatok ellentétes irányúak lettek a hallgatói piac szűkülése következtében. Fennmaradásra csak azon intézményeknek van esélye, amelyek váltani tudnak, 3. Generációs Egyetem (3GE) (intézménnyé) tudnak válni. Ez a gyakorlatban a hagyományos egyetemi szemlélet teljes átalakítását kívánja meg az adott intézménytől. Ez a koncepció egy olyan nyitott „Regionális Egyetemet” feltételez, ahol az intézmények számos ponton kapcsolódnak külső együttműködő partnerekhez, cégekhez, vállalatokhoz. Tehát az Egyetem partneri kapcsolatban, mint irányítóközpont, mint egy „hub” működik. A „regionális egyetem” tehát szervezi a helyi vagy térségi kezdeményezéseket, integrátori szerepkört tölt be, és alkalmazkodik a helyi-térségi gazdaság és társadalom igényeihez. Ehhez pedig transzdiszciplináris kutatásokra, intézeti műhe-lyekre van szükség.

Elszigetelt térségek és felsőoktatásuk

EKKEHARD KAPPLER (2002) szerint egy régióban működő egyetemen végzett diplomások befektetést jelentenek a régió számára. Sok egyetemen azonban hiányzik, vagy csak nagyon kezdetlegesen működik a közönségszolgálati (PR) tevékenység. Az egyetemre jelentkezők nem tudják pontosan, hogy mi történik az általuk választott egyetemen, mit fognak tanulni a választott szakokon, milyen szakmai és más programokon vehetnek részt, milyen kutatásokba kapcsolódhatnak be. Arról sincs pontos információjuk, hogy ha megszerzik a diplomájukat hol és milyen körülmények között helyezkedhetnek el. Ha rendelkeznek is ilyen információval, azt nem az egyetemtól kapják. Ha az egyetem nyújtana tájékoztatást, a hallgatók sokkal tudatosabban választhatnának. Természetesen ez csak akkor lehetséges, ha az egyetemek rendelkeznek ezzel az információval. Bár léteznek követéses vizsgálatok, ezen vizsgálatok eredményei nem jutnak el a hallgatókhoz, a felsőoktatás megfelelő marketing, PR-tevékenységének gyengesége, hiánya tényként állapítható meg: olyan új kezdeményezésekre, kommunikációs csatornákra, hatékony módszerekre lenne szükség mely a megváltozott társadalmi, munka-erőpiaci, hallgatói elvárásokra képes reagálni. Ez az információ „csomag” irányulhat azokra a családokra, ahonnan a diákokat várják, továbbá a helyi vállalkozásokra és az önkormányzatokra. A tanárok kapcsolattartó szerepe – személyes kapcsolatban állnak a hallgatókkal, illetve az egyetemen kívüli világgal is – nincs kellőképpen kiaknázva. A személyközi kapcsolatokat kell erősíteni az egyetem és a régiójának fejlődése érdekében. Ezt a személyközi kapcsolatot teremthetik meg a tanárok. Nemcsak azoknak a karoknak lehet erős kapcsolata, amelyek természetüknél fogva közelebb állnak az iparhoz (mérnöki, természettudományi karok). Ott is szükség van PR tevékenységre, ahol a hallgatók életútja nehezebben követhető. Sokan próbálták már megmagyarázni azt a jelenséget, hogy indokolatlanul sok hallgató tanul tanári szakokon, legtöbbször azzal, hogy a tanári pálya még mindig vonzó a munkakörülmények, juttatások, illetve a kisebb közösségekben tapasztalható presztízse miatt. Szerintünk az is elképzelhető, minden egyetemi hallgató közvetlen kapcsolatban volt középiskolával, így viszonylag pontosan tudja, hogy milyen lehetőségei vannak középiskolai tanárként. Viszont az nem tudják, hogy milyen munkát vállalhatnak. Ha több információval rendelkeznének magabiztosabban és eredményesebben tanulhatnának.

A trentoi egyetemet az 1970-es években alapították meglehetősen szegény környezetben. Egy kutatóintézetet működtetett az önkormányzat és ennek alapjaira építették az egyetemet. Néhány évvel az egyetem megalapítása után Trento lakosai tüntetést szerveztek az egyetem ellen. Felháborodásuk az egyetemisták viselkedéséből, valamint az egyetem költséges működéséből fakadt. A polgármester rendőri segítséget kért. A közvélemény várokozásaival ellentétben azonban nem a polgárokat védték meg az egyetemistáktól, hanem az egyetemistákat a polgároktól. A politikai vezetés ennyire fontosnak látta az egyetem szerepét a város, illetve a régió szempontjából (TONIATTI, R. 2002). Ha egy egyetem elsősorban a helyi érdekeket szolgálja, nem feltétlenül zárja el magát a külvilágtól. Éppen ellenkezőleg. A trentoi egyetemet kezdetben fel kellett menteni egy szabály alól, ami maximalta a külső oktatók, illetve a régió kívülről érkező hallgatók arányát. Ma már sok hallgató, aki a régió kívülről érkezett az egyetemre, a régióban telepedett le. Az oktatók jelentős része is távolról érkezett, de ma már a régióban laknak. Az esettanulmány a studentifikáció pozitív jelenlétének igen korai felismerését illusztrálja, mely a humán tőkefejlesztés, a gazdasági, térbeli rugalmasság egyik fontos eleme.

Ausztrália egyik legdinamikusabban fejlődő harmadfokú intézményhálózata a Griffith Egyetem. Ausztrália 10 legjobb egyetemei közé sorolt Griffith Brisbane-be, Gold Coast-

ra, Loganbe helyezett 6 campusában, összesen 24 000 hallgató tanul orvostudomány, közegészségügy, üzleti tudományok, műszaki tudományok, információs technológia, természettudományok, környezeti tudományok, élelmiszeripar, tanárképzés, pszichológia, idegen nyelvek, jog, zene, művészetek területén. A Griffith oktatói és kutatói szellemisége mindig nagy hangsúlyt fektetett – mind nemzeti, mind regionális síkon – a közösségek igényeire. Alább összefoglaljuk, milyen okok miatt válhatott ilyen sikeres mamutintézménnyé a közel 30 éves, 1986-ban „még csak” 1 campusú, 5000 hallgatót számláló egyetem (LOVEGROVE, W. 2002).

- Az ausztrál kormánypolitika – a regionális interakció kialakulásában, fejlődésében – helyesen ismerte fel az egyetemek szerepét.
- A fent említett időszakban, a Brisbane–Gold Coast-vonalon népességnövekedés következett be, a fiatalkori munkanélküliség 30%-ra emelkedett, szükség volt a régió gazdasági, kulturális, környezeti összefogására.
- A helyi politika felismerte az egyetem kulcsfontosságú szerepét a folyamatban, s ösztönözték az intézményt a helyi munkatapasztalatok képzési programba való beillesztésére, továbbá a munkaerőpiaci igények figyelembevételére.

Ma már a Griffith a problémák orvoslása és megoldása érdekében hatékonyan működik együtt mind az állammal, mind az iparral, s felelősséget érez azok iránt a közösségek iránt is, akik a kihelyezett campus közvetlen környezetében élnek.

Befektetés a jövőbe

Egyesek korszerű fejlesztésekbe akarnak beruházni, mások tőke híján ötleteiket szeretnék „értékesíteni”, megint mások meghatározott és közvetlen vagy közvetett módon a régió fejlődését is szolgáló kutatásokat szeretnének beindítani, csak éppen nincsenek birtokában az *információ*nak, a legraktikusabb, leghatékonyabb kivitelezési lehetőségeknek. Az információ és annak megszerzése nem egy lokális térhez kötött, határai igen tágak. Azzal összefüggésben, hogy napjainkban nő a döntést megalapozó információ mennyisége, bővül azoknak a földrajzi helyeknek a választéka, ahol az embereknek új célja alakulhat ki, következésképpen nő a migrációs hajlandóság is. Minél magasabb valakinek a képzettsége, minél több irányú tapasztalata van a világról, annál több az esélye egy elégedettséget hozó, földrajzi értelemben is tágabb választásra. A több földrajzi helyen szerzett tapasztalat önmagában is növeli az ember értékét. Egyértelmű tehát, hogy mobilitással a szellemi tőke is növelhető (RÉDEI M. 2008).

A Tiroli Jövőalapítvány munkája hídként jelenik meg a „kereslet és a kínálat” között, segít a partnerek egymásra találásában. Az alapítvány – 72 millió euróból (éves bontásban kb. 7-8 millió euróból) – olyan területeket (informatika, egészségügy stb.) támogat közepes kifizetési időtartammal, amelyek később önfinanszírozó, a régió számára „profitot” termelő tevékenységgé tudnak válni (a profiton elsősorban a humán erőforrás fejlesztés értendő, de természetesen az anyagi haszon elérése is a célok között szerepel), s megállják a helyüket a nemzetközi munkaerőpiacon is. Az Alapítványt száz százalékban a Tiroli térség alapította, működtetését a Várostervezési Ügynökség látja el, pénzügyi alapjait pedig a térségben működő vállalkozások, más, országon belüli és nemzetközi együttműködési Alapok biztosítják. Az alapítvány sikeres tevékenységét, helyzetfelismerő képességét illusztrálja az „Alpine Competence” (AC) példája. A tiroli tartományban az Alpok hegység és a hegyvidéki terület speciális életfeltételeket eredményez, s gyakran nehéz az embernek ehhez a nagyon sajátos természeti környezethez alkalmazkodnia (pl. a vérnyomásban, légzésben

bekövetkezett változások). Az AC projektjében olyan, az orvosi technológia területén bekövetkezett fejlesztésekről, komplex hatástani elemzésekről van szó, melyek *megkönnyítik az adott, az embert konkrétan körülvevő környezethez való alkalmazkodást*. Az ilyen fejlesztések számos olyan kritériumnak kell, hogy megfeleljenek, melyeket az alapítvány ír elő. Mindenre kiterjedő elő-, hatás-, és környezettanulmányt végez az alapítvány a jövőbeni életképesség érdekében. Gyakran vállalják az egyes projektek menedzselését vagy különböző projekt analíziseket, de szellemi ethoszuk: „Nem finanszírozunk, hanem befektetünk. Méghozzá a régió számára óriási hasznokat hozó humánerőforrás fejlesztésébe.” Minden beinduló projektnek tartalmaznia kell az alábbi dimenziókat:

- gazdasági dimenzió – amely a jövőbeli, önfinanszírozó képességet hordozza magában;
- imázs dimenzió – a kompetencia és a karakter jegeit hordozza magában;
- kommunikáció dimenzió – a továbbfejleszhetőség és más vállalkozásokkal létrehozható együttműködés lehetőségét hordozza magában;
- jövő dimenzió – távlati, sikeres, életképes, hasznos megvalósulások (STROHMEIER, G. 2002).

A Regionális Egyetem kutatás esettanulmányai

A Regionális Egyetem (Regionális Egyetem, OTKA Kutatás, Kutatásvezető: Kozma Tamás, 2000-2003) kutatás keretében elkészült esettanulmányok két kategóriába sorolhatók: az egyik részük a Magyarországgal határos, szomszédos országok területéről vizsgált felsőoktatási intézményeket, a másik részük pedig távolabbi határmenti régiók egyetemeit, karait térképezi fel.

A szlovákiai Selye János Kollégium történetének és jelenlegi helyzetének elemzése több szempontból is fontos és tanulságos, hiszen létrejött a tömegesedő felsőoktatás, a helyét kereső magyarság és a felsőoktatásban jelentkező civil kezdeményezés problémáinak metszéspontjában áll. A Kollégium célja az elit értelmiség, a felsőoktatásban működő oktatók képzése, a magyar nyelvű szakmai képzés ágazatainak bővítése, valamint a határon belüli és kívüli kapcsolatok fenntartására is alkalmas kutató intézmény szervezése (ZSIGOVITS G. 2002).

A beregszászi Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola ezen a területen, ahol jelentős lélekszámú magyar közösség él, az egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény, és mint ilyen, nemcsak iskolaként működik, hanem számos más szempontból is a kárpátaljai magyarság szellemi központját jelenti, olyan műhely, ahol a tudományos és oktatási tevékenység szárai összefutnak, erőforrásai koncentrálódnak (KELLER M. 2002).

A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemről szóló esettanulmányok bemutatják az intézmény létrehozásának és fejlődésének jelentősebb mozzanatait, társadalmi, politikai és gazdasági hátterét és felvázolják az intézmény szerkezeti átalakulásait, képzési struktúrájának kialakulását, az intézmény irányításának és finanszírozásának sajátosságait, valamint továbbfejlesztésének terveit, lehetőségeit. A Sulyok István Református Főiskola, a Partiumi Keresztény Egyetem jogelődje egy változó, bizonytalan és többé-kevésbé ellenséges, vagy legalábbis tartózkodó társadalmi és politikai környezetben kezdte meg működését 1990 októberében. Az egyetem életét azóta is meghatározza a politikai erőterben való mozgás, a Sapientióval való speciális, ellentmondásos viszony, az egyetem és az alapító egyház dinamikus, feszültségektől sem mentes kapcsolata, szimbiózisa (SZŰCS I. 2002; KORPONAI B. 2002).

Az Erdélyi Magyar Tudományegyetemről szóló tanulmány elsősorban a Csíkszeredai Karra koncentrál, de kitér ennek a teljes egyetemmel való kapcsolódási pontjaira, a többi

(elsősorban magyar nyelvű oktatást is folytató) egyetemhez való viszonyulására, a központi oktatási kormányzattal, a magyar állammal, valamint a helyi társadalmi intézményekkel, civil szférával és egyházakkal való viszonyára is.

A székelyudvarhelyi Tanítóképző Főiskoláról szóló feltáró jellegű kutatás az intézményi átalakulás folyamatát, speciális problémáit célozza, arra is figyelve, hogy milyen szerepet tölthet be a vizsgált intézményben folyó tanítóképzés a kistérség elemi oktatásában igényelt pedagógus-szükségletének kielégítésében. Előterbe kerül annak vizsgálata, hogy a tanítóképzésben és annak átalakulási folyamatában résztvevő oktatók és hallgatók hogyan látják ezt az átalakulási folyamatot, valamint hogyan vélekednek a kisvárosi főiskolai szintű oktatásról és annak jövőjéről (PÉTER L. 2002).

A Modern Üzleti Tudományok Főiskoláját a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatal a tatabányai hasonló elnevezésű intézménnyel való együttműködés eredményeképpen indította 1998-ban. Az esettanulmány arra világít rá, hogy a magánkezdeményezésekből kinövő igen fiatal intézmény milyen helyet foglal el a településen, milyen mértékben felel meg a helyi igényeknek, milyen a felépítése és milyen oktatókkal rendelkezik, milyen a képzési szerkezet, illetve a tananyag, a hallgatók milyen társadalmi háttérrel rendelkeznek, és valójában kik azok, akik ezt a fiatal intézményt választják, vállalva a diplomahonosítás bonyolult folyamata mellett az otthontanulást, hogyan történik az intézmény irányítása, illetve az anyagi fenntartása, valamint, hogy az intézmény fejlesztési tervei milyen irányultságúak, milyen mértékben kiszolgáltattott az intézmény a politikai változásoknak, változtatásoknak (BARABASI T. 2002).

A „Vasile Goldis” Nyugati Egyetem 1990 októberében alakult Aradon, és Romániában azóta is a magánegyetemek élvonalába tartozik. Míg az 1989-es tanévben az egyetemnek csak 189 hallgatója volt, ma már 8000 diák jár ide. Az esettanulmány az egyetem létrehozásának történetét – különös tekintettel megalakulására – taglalja, illetve a különböző karokon (jogi, kereskedelmi, fogászati, fogtechnikai, általános orvosi, testnevelési, bölcsész-tudományi és teológiai, politikatudományi) folyó képzést mutatja be (TORKOS K. 2002).

A Bolzanói Szabad Egyetem egy olyan többnyelvű intézmény Dél-Tirolban, Olaszország északi részén, amely hídként funkcionál a német és az olasz kultúra, szellemiség és gazdaság között. Gyakorlatorientált képzést biztosít diákjainak olyan szinten, amely megfelel nemcsak a helyi, hanem az európai munkaerőpiac követelményeinek is, csökkentve ezáltal a középiskolai végzettséggel rendelkező, továbbtanulásra hajlandó fiatalok elvándorlását a térségből. Államilag elismert diplomát nyújt, de nem állami egyetem, regionális és helyi kormányok támogatják, a diákok pedig tandíjat fizetnek. Az esettanulmány azt vizsgálja, hogy hogyan sikerült létrehozni, fenntartani és fejleszteni ezt a többnyelvű oktatáspolitikai irányvonalat egy olyan régióban, ahol számos kultúra és ezáltal eltérő gondolkodásmód találkozik (POLÓNYI T. 2002).

A Maribori Egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézete 1966-ban, a Magyar Nyelvi Lektorátus az 1980/81-es tanévben alakult. Az esettanulmány a Mariborban folytatott hungarológiai tevékenységet (magyar irodalom és nyelv szakos képzés, illetve a magyar mint idegen nyelv tanítása) mutatja be, értelmezve abban a sajátos viszonyrendszerben, amely a szlovéniai magyar kisebbséget és ennek az anyaországhoz való kapcsolatát jellemzi.

Az Európa Egyetem Viadrina 1992-ben nyitotta ki újra 180 éve bezárt kapuit, kihasználva a Németország újraegyesítésekor adódott kivételes lehetőségét. Saját újraalapítását követően a Poznani Adam Mickiewicz Egyetemmel közösen létrehozta társintézményét, a Collegium Polonicumot. Az esettanulmány a keletkezés és a három működő – jogi, közgazdasági és művelődéstudományi – fakultás bemutatása mellett a két intézmény kapcsolatát is feltérképezi, tárgyalva ezen belül a közös német–lengyel jogi képzés sajátosságait is (SZÍJÁRTÓ I. 2002).

A Stockholm School of Economics in Riga (Stockholmi Közgazdasági Iskola Rigai Kirendeltsége) története és működési rendszere egyedülálló modellt jelent a Baltikum területén. 1994 óta minőségi gazdasági felsőoktatás zajlik az intézményben multikulturális keretek között, angol nyelven észt, lett, litván állampolgárságú hallgatóknak, nemzetközi tanári karral, speciális tanítási programokkal és módszerekkel. A svéd és lett állami pénzből alapított iskola a balti államok regionális gazdasági összefogását igyekszik prezentálni, de ezáltal éppen a regionalitás speciális problémáit hozza felszínre. A Baltikum földrajzi egységéből ugyanis nem következik a kulturális egység, így az intézmény egyik alapproblémája a kulturális különbségekből adódó konfliktusok felszámolása. A kutatás feltárja az iskolán belüli kulturális diverzitás okozta problémák kérdéskörét és az arra adott helyi válaszokat (HORKAI A. 2002).

Összefoglalás

Az esettanulmányok gyűjteménye számos, látszólag egymástól távol eső, de valójában azonos érdekeket szolgáló aspektusból közelítette meg a regionális felsőoktatás kérdését. A németek a Berufsakademie rendszerével igyekeznek a tradicionális intézményi keretek mellett egy harmadik, szakmai és piaci szempontból is versenyképes minőségi képzést biztosítani az idősebb, már dolgozó hallgatók számára. Míg a svájci lifelong learning határozottan két réteget jelöl meg célcsoportként (jól képzettek és a tartós munkanélküliek), addig az angolok annak érdekében, hogy a felsőoktatás és a lifelong hatásugarán látszólag kívül eső dolgozó réteget is bekapcsolják, felvetik az egyetem funkciójának újragondolását is. A dél-afrikai példa jól mutatta, hogy a technikum életben maradása érdekében integratív törekvéseket kezdeményeznek, s bár az alternatív képzés nem tudta megvalósítani a hozzá fűzött reményeket, lehetséges, hogy pont az egyetem-műszaki főiskola-technikum hármasságából születhet egy életképes közösségi főiskolai rendszer. A regionális fejlesztéseket támogató rendszerek, nem az intézményszerkezeti, nem a célcsoporti oldalról közelítik meg a kérdést, hanem a regionális társadalom kis- és középvállalkozásainak fejlesztése felől. Stratégiai terv ez, ugyanis a regionális felsőoktatási intézmények nem jöhetnek létre helyi érdekeket, igényeket összefogó, piacképes profilú vállalkozások nélkül. Ezeknek a vállalkozásoknak a fejlesztése gyakorlatilag egyet jelenthet az intézmények alapítására, fejlesztésére fordított bevételek gyarapodásával. A new hampshire-i eset a hálózat fejlesztettségét, életképességét példázta, s bebizonyította, hogy a helyi társadalmi mozgás, a lokálpatriotizmus szellemisége, a közös érdekek és igények együttes képviselése milyen nagyságban és mekkora erővel képes a régió fejlődését szolgáló tevékenység, fejlesztés kivitelezésére. Az amerikai vidéki ökoszisztéma menedzsment a környezeti mozgás egyik legújszerűbb kifejezése, amely szintetizáló (amerikai) módon aknázza ki a környezet és ember viszonyainak régi és modern megközelítéseit, s összekapcsolja a humán dimenziót a marketing szemlélettel. A fenti példák a regionális fejlesztés alternatíváit mutatják be.

Az EU országokban egy olyan egymásba kapcsolódó feltételrendszer alakult ki, amely lehetővé tette és teszi az egyetem regionális fejlesztésbe való hasznos bekapcsolását. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a helyi politikával kialakított megfelelő együttműködés (regionális politikai támogatottság nélkül semmilyen kezdeményezés nem jöhet létre). Alapos környezet és előtanulmányokra van szükség ahhoz, hogy a helyzetfelismerés megfelelő legyen. Célzerű felmérni a helyi igényeket és erre alapozva hasznos, praktikus, a jövőben fenntartható képzéseket, kutatásokat beindítani. Az intézmények részéről a közvetlen környezeti feltételekhez való alkalmazkodás elengedhetetlen, hiszen minden egyetemnek abban a régióban kell működnie, amelyikben létrejött. Az egyetemek tudományos hát-

terének kialakításában nagyon fontos a kutatás hangsúlyozása. Szükséges a megfelelő nyelv, kommunikáció, információs csatornák működése közös és összehangolt diskurzus a felsőoktatási intézmény, és a regionális vállalkozások (üzlet, kereskedelem, ipar, szolgáltatás stb.), a helyi politika, valamint a nemzetközi kapcsolódási pontok között. Le kell mondani a tudományi akadémikus jellegéről, s össze kell kapcsolni az elméleteket a gyakorlattal, a látszólag kevésbé érintkező tudományterületeket egymással – a regionális fejlesztés érdekében.

A regionális egyetem a felsőoktatás expanziójában született kísérlet arra, hogy az elzárt régiók értelmisége kezdeményezőként lépjen fel a saját környezetének fejlesztésében. A ma Egyetemének Vállalkozói Egyetemnek (3GE) kell lennie. Természetesen a kialakítandó új Egyetem típusnak nem csak a hazai közegben kell megállni a helyét, hanem nemzetközi viszonylatban is. A siker kulcsa az a tudás spirál, amely ötvözi az egyetemi vállalkozásokat és független K+F szervezeteket, valamint a kommunikációt.

KHADEMI-VIDRA ANIKÓ

SZIE Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar, Jászberény
khademi.vidra.aniko@abpk.szie.hu

ILLÉS PÉTER

NI Hungary Kft, Debrecen
peter.illes@ni.com

IRODALOM

- ALLISON, J. 2001: Evaluating the Role of the Sunshine Coast University (USC) in the Regional Economy. – *Local Economy* 16. 2. pp. 123–141.
- ALTBACH, P. G. (ed.) 1999: *Private Higher Education and Development in the 21st Century*. – Greenwood, Boston.
- BARABÁSI T. 2002: *Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, Székelyudvarhelyi kihelyezett tagozat. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)*
- COHEN, A. M. 1996: *Community college*. – In: TULINAM A. C. (ed.): *International Encyclopedia of Adult Education and Training*. Oxford etc.: Pergamon. pp. 631–638.
- COOPER, D. 1995: *Technikons and Higher Education Restructuring*. – *Comparative Education* 31. 2. pp. 243–260.
- CORETCHI, A. 2002: *Comrat Állami Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)*
- DUBOIS, G. 1999: *New Hampshire Community Technical Colleges*. – *Community College Journal of Research and Practice* 23. 3. pp. 337–344.
- FÓNAI M. 2002: *Comrat Állami Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)*
- GALLAND, O. 2000: *Higher Education Studies in Contemporary France*. – *Journal of Educational Policy* 15. 1. pp. 105–116.
- HARLOE, M. 2002: *Universities, localities and regional development. Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)*
- HASSING, R. 2002: *Regional Innovation Support System: Recent trends in Germany and East Asia*. – *European Planning Studies* 10. 2. pp. 153–164.
- HRUBOS I. (szerk.) 2012: *Elefántcsont-toronyból világítótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása, Corvinus Aula kiadó, Budapest*
- HORKAI A. 2002: *Stockholm's School of Economics in Riga (a stockholmi Közgazdasági Iskola Kirendeltsége) Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)*

- JOHNSON, S. M. 2002: Diversity Policy in Higher Education. – *Journal of Education Policy* 17. 3. pp. 305–320.
- JONES, R. H. 2000: Education for an Open Society, Higher Education Reform in Central and Easter Europe as a Catalyst for the Emergence of a Sustainable Democratic Market Economy, Working Documents.
- KAPPLER, E. 2002: Prouduktivkrafr universitat. Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)
- KELLER M. 2002: Magyar Tanárképző Főiskola. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- KORPONAY B. 2002: Partium Keresztény Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- KOZMA T. 2002: Regionális egyetem. Kutatás közben sorozat. (No. 233) – Oktatókutató Intézet, Budapest.
- LEVIN, M. 2002: Knowledge and technology transfer: does the regional dimension matter? Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)
- LOVEGROVE, W. – SMITH, C. 2002: Community engagement in developing a new campus – the Griffith University. Konferencia anyag (Egyetemek, a tudás alapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck) (A kötet szerkesztése folyamatban.)
- MARKS, A. 2000: Lifelong Learning and the „Breadwinner Ideology”. – *Educational Studies* 26. 3. pp. 303–319.
- MAY, T. 2002: Regulation and academic production. Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)
- MCGREGOR, P. 2002: Home and away: graduate experience from a regional perspective. – *Applied Economics* 34. 2. pp. 219–230.
- MORGAN, B. 2002: Higher Education and Regional Economic Development in Wales. – *Regional Studies* 36. 1. pp. 65–73.
- MYERS, L. W. 1999: Pennsylvania Community college: Troubled Past, Bright Future? – *Community College Journal of Research and Practice* 23. 3. pp. 283–303.
- NESPOLI, L. A. 1999: New Jersey's Community Colleges: An Experiment in „Coordinated Autonomy”. – *Community College Journal of Research and Practice* 23. 3. pp. 269–281.
- NEUSEL, A. – TEICHLER, U. – WINKLER, H. (ed.) 1993: Hochschule – Staat – Gesellschaft. Cristoph Oehler zum 65. Geburtstag.
- PAPP É. 2002: Európa Egyetem Viadrina. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- PÉTER L. 2002: Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Tanítóképző Főiskolája. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- POLONYI T. 2002: Bolzanói Szabadegyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai- (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- RÉDEI M. 2008: Tanulmányi célú mozgás. MTA Doktori Értekezés. Budapest
- RÉDEI M. 2011: A térbeli mobilitással a szellemi tőke növelhető, Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Corvinus Füzet 6. pp. 31-43.
- ROUCHE, J. E. 2001: Pursuing Excellence: The Community College of Denver. – *Community College Journal of Research and Practice* 25. 7. pp. 517–537.
- STROHMEIER, G. 2002: Austrian regions and their universities. Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)
- SZENTANNAI Á. 2002: Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- SZEREPI A. 2002: Universitas Studiorum Polona Vilnensis. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- SZIJÁRTÓ I. 2002: Maribori Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)

- SZÚCS I. 2002: Partium Keresztény Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- TONIATTI, R. 2002: Universities and regional relations: The case of Trento. Konferencia anyag. (Egyetemek, a tudásalapú gazdaság és a regionalitás, Innsbruck)
- TORKOS K. 2002: „Vasile Goldis” Nyugati Egyetem. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)
- WEBER, E. P. 2000: A New Vanguard for the Environment. – *Society and Natural Resources* 13. 3. pp. 237–259.
- WEILER, H. N. 2000: States, Markets and University Funding: new paradigms for the reform of higher education in Europe. – *Compare* 30. 3. pp. 333–339.
- ZSIGOVITS G. 2002: Selye János Kollégium. Regionális egyetem, kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések: Közép- és Kelet-Európa, határon túli felsőoktatási és kutatási támogatások hasznosulása kutatás esettanulmányai. (Kutatási zárótanulmány, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 26-0060/2002)